

| دیوید هیوم |

کاوشی در خصوص فهم بشری

ترجمه‌ی کاوه لاجوردی

www.ketab.ir

*An Enquiry concerning
Human Understanding*

David Hume

کاوشی در خصوص فهم بشری

دیوید هیوم

ترجمه: کاوه لاجوردی

صفحه‌آرایی و نمونه‌خوانی: بخش تولید نشریات

طرح جلد: فرشید خالقی

نقاشی روی جلد: چهره‌ی دیوید هیوم، ۱۷۵۴، اثر آلن کری

چاپ اول ۱۳۹۵، شماره‌ی نشر ۱۲۰۷، ۱۰۰۰ نسخه، چاپ جباری

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۳-۳۱۹-۲

نشر مرکز: تهران، خیابان دکتر فاطمی، روبه‌روی هتل لاله، خیابان باباها، پلاک ۸

تلفن: ۸۸۹۷۰۴۶۲-۳ فاکس: ۸۸۹۶۵۱۶۹

Email: info@nashr-e-markaz.com

همه‌ی حقوق چاپ و نشر این ترجمه برای نشر مرکز محفوظ است.

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، از جمله: فتوکپی، الکترونیک، ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و بخش بدون دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است. این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

سرشناسه: هیوم، دیوید، ۱۷۱۱-۱۷۷۶ م. Hume, David

عنوان و نام پدیدآور: کاوشی در خصوص فهم بشری / دیوید هیوم؛ [ویراستار نسخه‌ی ترجمه‌شده] تام آل. بیچام؛

ترجمه‌ی کاوه لاجوردی

مشخصات ظاهری: شانزده، ۱۷۶ ص.

یادداشت: عنوان اصلی: 2000. An enquiry concerning human understanding

نمایه — واژه‌نامه

موضوع — شناخت (فلسفه)

شناسه‌ی افزوده: بیچام، تام آل، ویراستار. Beauchamp, Tom L.

شناسه‌ی افزوده: لاجوردی، کاوه، ۱۳۵۰- مترجم

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ک ۲ ۹ ه / ۱۴۸۱ B

رده‌بندی دیویی: ۱۲۱

شماره‌ی کتابشناسی ملی: ۲۴۵۹۵۰۴

فهرست

هفت	یادداشت مترجم
سیزده	واژه‌نامه
۱	اشاره
	کاوشی در خصوص فهم بشری
۵	بخش ۱: در باب ۳، راهای متفاوت فلسفه
۱۷	بخش ۲: در باب ۱۱، نگاه اینها
۲۳	بخش ۳: در باب تداعی ایده‌ها
۳۳	بخش ۴: تردیدهای شکاکانه در خصوص کنش‌های فهم
۴۷	بخش ۵: راه حل شکاکانه‌ی این تردیدها
۶۳	بخش ۶: در باب احتمال
۶۷	بخش ۷: در باب ایده‌ی ارتباط ضروری
۸۵	بخش ۸: در باب آزادی و ضرورت
۱۰۷	بخش ۹: در باب عقل حیوانات
۱۱۳	بخش ۱۰: در باب معجزات
۱۳۷	بخش ۱۱: در باب یک مشیت خاص الهی و یک وضعیت آتی
۱۵۳	بخش ۱۲: در باب فلسفه‌ی آکادمیک یا شکاکانه
۱۶۹	توضیحات
۱۷۳	نمایه‌ی هیوم

یادداشت مترجم

الف. کاوش اول

دیوید هیوم (۱۷۲۶-۱۷۹۰) هنوز سی ساله نبود که رساله‌ای در باب طبیعت بشری را منتشر کرد. در سه جلد و بدون نام مؤلف،^۱ از کتاب چندان استقبال نکردند، و هیوم، که همواره روحیه‌ی بودایی بود، مقصر را نه محتوا بلکه نحوه‌ی عرضه‌ی استدلال‌ها تشخیص داد و مطالب اصلی کتاب را به نحوی موجزتر و با بیانی پخته‌تر در آثار دیگری منتشر کرد. کاوشی در خصوص فهم بشری، که به آن کاوش اول هم می‌گویند، اولین آن آثار دیگر است.^۲ کتاب در ۱۷۴۸ منتشر شد، و این داوری احتمالاً مخالفان چندانی نخواهد داشت که، در کنار نامزد دکارت و نقد اول کانت، مشهورترین و تأثیرگذارترین اثر در فلسفه‌ی دوران مدرن بوده است.

کاوشی در خصوص فهم بشری در زمان حیات هیوم ده بار چاپ شد. در روزگار ما، تا همین اواخر، چاپ استاندارد این کتاب رایج بود که، همراه با کاوشی در خصوص اصول اخلاقیات (معروف به کاوش دوم، ۱۷۵۱)، «تیسر سبیل» بیگی در قرن

1. *A Treatise of Human Nature: Being an Attempt to Introduce the Experimental Method of Reasoning into Moral Subjects*. Vol. I, *Of the Understanding* (1739); vol. II, *Of the Passions* (1739); vol. III, *Of Morals* (1740).

۲. تصور ابتدایی‌ای که از مقایسه‌ی حجم و عنوان کاوش اول با حجم و عنوان جلد اول رساله (در باب فهم) حاصل می‌شود شاید این باشد که کاوش اول سه‌گانه حجم‌اش حدوداً شصت درصد جلد اول رساله است. خلاصه‌ای است از جلد اول آن اثر «نوجوانانه». این تصور دقیق نیست. گرچه بحث‌هایی در جلد اول رساله هست که در کاوش اول نیست، بحث‌هایی هم در اثر ۱۷۴۸ هست که در اثر قبلی نیست؛ در کنار بحث‌های مربوط به آزادی و ضرورت که از جلد دوم رساله به کاوش اول آمده، هیوم در کاوش اول‌اش چیزهایی گنجانده که به کلی در رساله غایب‌اند؛ مهم‌ترین اینها بخش دهم کاوش اول است با عنوان «در باب معجزات».

نوزدهم تصحیح کرده بود و ویراست سومش با بازنگری و اضافاتِ پیتِر نیدیج در ۱۹۷۵ منتشر شده بود:

David Hume, *Enquiries concerning Human Understanding and concerning the Principles of Morals*. Edited by L.A. Selby-Bigge, 3rd ed., revised by P.H. Niddich. Oxford University Press, 1975.

اما همان دهه‌ی ۱۹۷۰ پروژه‌ی بزرگِ تهیه‌ی ویراستِ انتقادی آثارِ فلسفی هیوم آغاز شد، و دومین محصولش، با تصحیح تام بیچام، امروزه متنِ استانداردِ کاوش اول محسوب می‌شود. متنِ پای‌ی این ترجمه‌ی فارسی بوده است:

David Hume, *An Enquiry concerning Human Understanding*. A Critical Edition, edited by Tom L. Beauchamp. The Clarendon Edition of the Works of David Hume. Oxford University Press, 2000 (reprinted 2003).

ویراستِ بیچام همراه است با مقدمه‌ای در بیش از نود صفحه، به اضافه‌ی حدود شصت صفحه حواشیِ مصحح و سی‌یافته‌ایِ چهل صفحه‌ای از تغییراتی که هیوم در چاپ‌های مختلفِ کتابِ اعمال کرده است. در این چاپ، همه جا در حاشیه‌ی متنِ هیوم شماره‌ی صفحه‌ی مربوط در چاپِ سلی-بیگی و نیدیج (با علامتِ SBN) آمده است؛ این شماره‌ها در ترجمه‌ی فارسی هم بی‌آید.

ب. این ترجمه‌ی فارسی

ترجمه‌ی این کتاب به فارسی کارِ دشواری است، یا برای این سرزمین دشوار بوده است. بخشِ آسان‌تر این دشواری ناشی از این است که متنِ قدیمی است، و لا ساختِ جملاتش قدیمی است، ثانیاً واژه‌هایی در آن هست — و نه چندان تازگی — که معنایِ امروزی‌شان با معنایِ قرنِ هجدهمی‌شان متفاوت است. انس با انگلیسیِ لاک و هیوم و مشورت با متخصصانِ انگلیسیِ قرن‌های گذشته، و نیز نگاه به ترجمه‌های دیگر،^۳ عمده‌ی مشکلاتِ دسته‌ی اول را حل می‌کند، و حواشیِ سلی-بیگی و نیدیج و بیچام برای حلِ مشکلاتِ دسته‌ی دوم بسیار سودمندند.

۳. به‌ویژه یک ترجمه‌ی معاصرِ فرانسه با این مشخصات:

اما مشکل بزرگ‌تری هم هست: اینکه بیان هیوم محبوب دل‌ها است، و عجیب نیست که کسی که به انگلیسی خوانده باشدش در مورد هر ترجمه ببیند که آنی در اصل هست که در ترجمه نیست. کوشیده‌ام فارسی‌ای بنویسم که گمان می‌کنم در همان حال و هوای انگلیسی‌ای باشد که هیوم نوشته است. در جاهایی احساس می‌کنم موفق شده‌ام (مثلاً در اعلان)، و در جاهای پر تعدادتری هم، حالا که به ترجمه نگاه می‌کنم، به یاد محمد معین می‌افتم — شاید با میزانی از خودشیفتگی — که بیش از پنجاه سال پیش در مقدمه‌اش بر برهان قاطع نوشته است “این کاری است که توانسته‌ایم ولی آن نیست که خواسته‌ایم.” در سطحی عینی‌تر، در ترجمه سعی کرده‌ام چند اصل را رعایت کنم.

اصل اول این است که سعی نکنم جمله‌های هیوم را ساده‌تر یا زیباتر کنم. تصور من این است که خواننده قاعداً متذکر هست که دارد یک متن قدیمی کلاسیک را می‌خواند؛ اگر جمله‌هایی طولانی یا پیچیده یا پُرگویانه است، یا اگر نحوه‌ی حرف‌زدنِ امروز نیست این چیزی است که در متن اصلی هست — مترجم، به نظر من، نه فقط وایه ندارد که اینها را تغییر دهد، بلکه حتی وظیفه دارد که تغییر ندهد. اگر لحن و واژگان و ساختار جمله‌ها در ترجمه‌ی فارسی‌تان از هیوم و راسل و کواین و کریکی یکی است، آنگاه دست کم شما تا از اینها را خوب ترجمه نکرده‌اید! (و فوراً اضافه کنم که امیدوارم روسن باشد که این ملاحظه قرار نیست باعث معیوب‌شدنِ نحوه‌ی جمله‌های ترجمه بشود؛ نه، متن هم کوشیده است به دام و سوسه‌ی واژه‌سازی غیرضرور نیفتد.)

دوم اینکه سعی کرده‌ام قدیمی‌بودنِ متن را در فارسی نشان بدهم. بخشی از این قدیمی‌بودنِ چنان است که در ترجمه به ناچار از دست می‌دهم؛ از آن‌جایی که کلمات در هیوم بعضاً با املای امروزی انگلیسی فرق دارد، و این را خواننده‌ی امروزی انگلیسی‌زبان حس می‌کند. به این دام نیفتاده‌ام که زیرنویس بدهم و در مورد آن تذکر بدهم، اما کار دیگری کرده‌ام: در مواردی که دو ترکیب برای مقاصد معنایی مربوط به این ترجمه یکسان بوده‌اند، عربی‌بودن یا عربی‌نمودن برایم ملاک ترجیح بوده است — مثلاً به جای “به‌ویژه” نوشته‌ام “علی‌الخصوص”، به جای “واژه” نوشته‌ام “لغت”؛ و در مواردی که عبارتی که هیوم به‌کار برده است بیش از حد خاصی رسمی یا آرکانیک یا فاضلانه می‌نماید، از نوشتن چیزی مثل “بالضرورة” یا “إلى غير النهاية”

هم مضایقه نکرده‌ام. امیدوارم که این کار رنگ‌وبوی متن را قدیمی کند. دیگر اینکه نقطه‌گذاری هیومی قدیمی است و، در مقایسه با روالِ امروز، بسیاری از ویرگول‌ها زاید است؛ این نقطه‌گذاری قدیمی را تا جایی که می‌توانسته‌ام در ترجمه حفظ کرده‌ام. (استثناء: هیوم تقریباً همه‌جا پیش از *that* ویرگول می‌گذارد؛ مقید نبوده‌ام که این روال^۴ در ترجمه متناظری داشته باشد.) نیز، کاربردِ دو نقطه و نقطه‌ویرگول در ترجمه‌ی فارسی همان است که در اصلِ انگلیسی هست، و، مخصوصاً در موردِ دو نقطه، برای خواصی معاصر احتمالاً کمی غریب است.^۵ دیگر اینکه بعضی کلماتِ هیوم را که در فارسیِ امروز همان صورت هست ترجمه نکرده‌ام و همان واژه‌ها را به خطِ فارسی نویسته‌ام — مثلاً: “انرژی”، “سیستم”، “مکانیسم”. امیدوارم این کار تا حدی حال‌وهوای رماری هیوم و نیز شیفتگیِ خود او به علمِ معاصرش را بازتاب دهد.

سوم اینکه برایم مهم بوده است که در جایی که هیوم واژه‌های متفاوتی به‌کار می‌برد واژه‌های ترجمه هم متفاوت باشد. ملاحظه کنید:

reason [انه به معنای عقل]; *argument*;
effect [انه به معنای معلول]; *influence*;
proof, *demonstration*;
external, *outward*;
sensation, *feeling*.

از اینها، واژه‌های زوجِ سوم معانیِ فنیِ متفاوتی دارند و به همان‌ها هم چسبی باید بین آنها فرق بگذارد (زیرنویسِ دهم متنِ هیوم را ببینید)؛ اما من سعی کردم که در سراسر کتاب این فرق‌گذاری را بین همه‌ی زوج‌های کمابیش مترادف انجام دهم. این کار شاید وسواس‌بی‌فایده‌ای بوده باشد — اما شاید هم روزی معلوم شود که، مثلاً، هیوم فرقِ ظریفی در نظر داشته است بین *reason* و *argument*.

نکته‌ی پایانی و صرفاً صوریِ این بخش: همه‌ی ایتالیک‌های متنِ هیوم را با حروفِ

۴. این‌طور نیست که در همه‌ی چاپ‌های معاصر آثار هیوم املا و نقطه‌گذاری او حفظ شده باشد؛ مثلاً در این چاپ نسبتاً معروف، که بعد از سلی-بیگی و نیدیچ و قبل از ویراست انتقادی منتشر شده، هم املا و هم نقطه‌گذاری متنِ امروزی شده است:

David Hume, *An Enquiry concerning Human Understanding, with A Letter from a Gentleman to his Friend in Edinburgh* and Hume's Abstract of *A Treatise of Human Nature*, 2nd ed.,

ایرانیکی متناظر کرده‌ام. در مورد عبارات نوشته شده به صورت SMALL CAPITAL راه حل بدیهی ای غی شناسم؛ بهترین پیشنهادی که سراغ دارم پیشنهاد ویراستار نشر مرکز است: ترجمه‌ی این عبارات را با حروف سیاه نوشته‌ایم.

پ. (نبود) توضیحات مترجم

برای کسی که اثری کلاسیک را ترجمه می‌کند کار دشواری نیست که (زیرمجموعه‌ای از) توضیحات و حواشی ویراستاران متن اصلی را ترجمه کند. مشخصاً در مورد خاموشی، کاوش اول، کار ساده‌ای می‌بود انتخاب بعضی توضیحات سلبی-بیگنی و بیچام در این مورد که در فلان جمله هیوم دارد به فلان نظر لاک ارجاع می‌دهد، یا سابقه‌ی فلان مفهوم در فلسفه‌ی قرون وسطی چیست، و از این قبیل. این کار را نکردیم. خودم هم، با اینکه با هیوم نا آشنا نیستم، باری متخصص هیوم نیستم و صلاحیت ندارم که رساله‌ی مقدمه‌ی فلسفی یا حاشیه‌ی فلسفی بنویسم — از منبر هیوم هم بالا نرفتم تا اظهار فلسفی‌ام را در اینجا بیان کنم. توضیحات این ترجمه کاملاً کمینه است.^۵

اگر توضیحی برای توجیه این نبود توضیحات مترجم لازم باشد، شاید یادآوری این نکته کفایت کند که هیوم — مثل بسیاری از فیلسوفان پیش از قرن بیستم — نه برای متخصصان فلسفه، که برای عموم فانی‌خستگان کنج‌کاو می‌نوشت. مخاطب هیوم کسی نیست که حتماً یک دوره‌ی فلسفه‌ی غرب را، از پیش از سقراط تا لایبنیتس و اسپینوزا و بارکلی و لاک، خوانده باشد (و مسلماً هیوم فرض نکرده بوده است که خواننده‌اش همه‌ی مجلدات تاریخ فلسفه‌ی کاپلستن را خوانده است). مخاطب هیوم هر کسی است که آماده است متن را با دقت و شکیبایی بخواند و استدلال‌ها را دنبال کند.

در بخش توضیحات، و نیز در واژه‌نامه و در نمایه، با ذکر شماره‌ی بخش و شماره‌ی پاراگراف به متن هیوم ارجاع داده‌ایم. پس مثلاً “۵.۳” یعنی پاراگراف سوم از بخش پنجم. (شماره‌ی پاراگراف‌های متن هیوم در حاشیه‌ی صفحات آمده است.)

۵. با یکی — دو استثناء، همه‌ی توضیحات متشکل‌اند از ترجمه‌ی عباراتی در متن که هیوم به لاتین یا یونانی نوشته است. ترجمه‌هایی که مترجم فارسی به‌دست داده است همگی ترجمه‌ی ترجمه‌ی بیچام‌اند.

سیاسگزاری

در مورد سیاست‌های کلی ترجمه با علی معظمی مشورت کرده‌ام. ساجد طیبی تحریر اولیه‌ی ترجمه‌ی بخش دوم را با متن اصلی مقایسه کرد و گمان می‌کنم نکته‌هایی که گفت باعث شده باشد خطاهایم در بخش‌های بعدی کمتر شود. ویراستار نشر مرکز لطفاً همه‌ی ترجمه را خواند و پیشنهادهای متعدّدش نقش زیادی در کم کردن ناهمواری‌های اثر ترجمه و افزایش دقت ترجمه داشته است. الهام نیل چیان با ترجمه‌ی زیاد به سوالات زیاد من درباره‌ی انگلیسی قرن هجدهم جواب داد. سار قربان و سیدنا واضی فرد در موارد متعدّد به سوالات متعدّد من در مورد اصطلاحات فلسفی، ادب فارسی مستنداً جواب دادند. بیش از هزار بار هم به فرهنگ معاصر انگلیسی-فارسی هزاره‌ی علی محمد حق شناس و همکارانش مراجعه کرده‌ام. بسیار ممنونم و نهایت با کلیشه را، عرض می‌کنم که گرچه مسؤولیت خطاها و کج سلیقه‌گی‌ها عمدتاً با من است، کسانی هم که در این پاراگراف اسم‌شان را آورده‌ام لابد کاملاً بی تقصیر نیستند!

و نمی‌توانم اشاره نکنم به توجه و حمایت ویژه‌ی پدر و خواهرم که، به‌ویژه در این سال‌های بی‌شغلی آکادمیک من، با حمایت عاطفی و فکری‌شان محیط بی‌نظیری برای ترجمه و کار فلسفی تدارک دیده‌اند. از عزیزان دیگر نمی‌توانم برایم.

فوردین ۱۳۹۵

ک.ل.